

ԵՐԿՐՈՋԱՐԱՄԵԱԿ ՄԸ

Գ.՝ ՎԱՐՊԵՏՆ ՈՒ ԽՀԱԿԵԾԵԾ

(Վերգիլիոս Եհ Տանդի)

(Շաբ. տես «Բազմավէպ» 1931, էջ 369)

9

Հաւատք, Յոյս, Սէր և Մկրտութիւն,
երանութեան արժանանալու չորս կարե-
ւորագոյն պայմանները, որոնց Վիրզիլիոս
գոհացում չէր տուած: Ահա անոր երա-
նացումին դատին չորս դժուարութիւնները
զորս Տանդէ հարթել պիտի ջանայ իր
նախերգանքին մէջ: Ոյս պատճառով մենք
աւ շօշափել փափաքեցանք, որպէս զի-
շնթերցողը՝ յառաջիկային, աւելի զիւրու-
թեամբ հետեւի Աշակերտին պաշտպանե-
լիք դատին՝ ի նպաստ իր Վարպետին
արդար իրաւունքներուն: Առրղելլոյէն բաժ-
նուելէն յետոյ, Վիրզիլիոս հայրախինամ
հոգածութեամբ և միւնոյն համբերութեամբ
կը շարունակէ առաջնորդել իր Աշակերտը:
Այս հանդիպին Ստատիոս լատին քերթողին,
որ իրենց պիտի ընկերանայ վերոյիշեալ
ոցավառ սանդուկին վեր, մինչեւ որ
յաթիլտէ անուն չընաղ կինը իրենց ընդ-
ուռաջ ելլէ, նշանակելով որ Վիրզի-
իոսի պաշտօնն այլ եւս կը վերջանար:
Նույն որ արդէն Դժոխւթին նախերգանքին
էջ նախատեսուած էր, երբոր Վառակու-

Արսնց, յետոյ, եթէ ելլել փափաքիս
Ասոր յատուկ, ինծմէ արժան և վստահ
Հոգույ մը զբեզ պիտի յանձնեմ՝ մեկնելուս:

Այսինքն է, Բէտարիկին :
Հետեւաբար, աննման Վարպետը, իր
պարտը կատարած, Լեթէ գետին մօտաց-
որ տեղ մը երբոր կը հասնին, վերջին
անգամ մը տիրաբար կը խօսի իր Աշո-
կերտին, զինքը իր անձին և արարքնե-
րուն ինքնիշխան տէր կարգելով :

Եսաւը, որդեմ՝ կ, անցաւորն ու անչէջ հուրն
Եւ ժամանած էս այնպիսի՛ դու մի տեղ
Որմէ անդին զանազանէլ ինձ չէ՛ հնար:
Քիզ մինչեւ հոս բերի հնալքով՝ ւ արուեստով.
Զառիվեր նեղ անցքերէ դուրս ելած էս.
Այսուհետեւ կամքդ ա՛ո դու քեզ առաջնորդ:
Տե՞ս քու ճակտիդ փայլող արփին լուսաշող.
Տե՞ս մատազ տունկն ու գալարին ծաղկափթիթ՝
Որոնք այսուել հոդն ինքնարեսյ կ'արտադրէ.
Կրնաս նստիլ գուն կամ շրջիլ անոնց մէջ,
Մինչեւ որ խենթ գառնան քինազ այն աչքերն
Որ արցունքով զիս դէպ ի քեզ զրկեցին:
Ալ մի սպասեր ոչ ակնարկիս, ոչ խօսքիս.
Պղջ եւ առողջ է գատաստանդ եւ ազատ.
Անոր չանսալն անխոճական պիտ' ըլլար:
Ճառամ, խուռան ուսահ առեա մաս իս կառ-

Արանչելի՞ այլաբանութիւն, որով վարդաբար իր Աշակերտը կը հռչակէ բուժեալ, ոգուվ զօրացած և ողջամիտ գատողոււ-

1. Ուստի թագով կը խոյրապես զբեց քու վրա:

թեան տէր, կատարելապէս ներհուն մարդ-
կային զիտութեան և արուեստին, որոնց
վիրգիլիոսով խորհրդանշանուած էին:

Ծաղկիկներն ու մարմանդը, մատաղա-
տունկ թուփը, իրական աշխարհը կը պատ-
կերացնէին։ Նստէ՛ կամ շրջէ՛, կ'ըսէ՛ վար-
պետը։ այսինքն ընտրէ՛ հայեցողական կամ
գործնական կեանքը։ և այս ընտրութիւնը
ազատ քու կամքովդ կատարէ՛, որուն տի-
բայաբ։

իմաստալից այս խրատէն վերջը, Վեր-
գիլ ժամանակ մը եւս պիտի հետեւի Աշա-
կերտին, ընկերակցութեամբ, միշտ, Ստա-
տիոսի և Մաթիլդէին, մինչեւ որ երեւան
պիտի գան երկու գետակներ, միեւնոյն
ակնաղբերէն ըխած: Մին՝ քանիցս յի-
շուած լեթէն է, մոռացումի գետը, որուն
ջրով կը սրբուին քաւեալ մեղքերուն ա-
րատները. որով հոգին կը մոռնայ մահ-
կանացու կինցաղին յիշատակները և վճիտ
կայլակի նման կը վերադառնայ հոն ուս-
կից ըխած էր: Միւսը՝ Եւնոյէն է. որով
կ'արթնանան, այսինքն ի նպաստ կը խօսին
հոգւոյն, կինցաղին մէջ կատարուած բարի
առողջերուն յիշատակները:

Վիրզիլ և Ստատիոս մէկուսի դիրքով,
Մաթիլդէին տուած բացատրութիւններուն
ունկնդիր կ'ըլլան . ժափտով մը միայն
իրենց հաւանութիւնը յայտնելով : Կը հաս-
նին վերջապէս սրբիչ ջուրին մօտ, որուն
միւս եղերթին վրան, երկնային շքեղ
փառքով և երանուհի նամիշտաներով շրջա-
պատուած, Տանդէին հիացած աչքերուն
երեւան պիտի գայ թէատրիչէն, դեռածա-
ղիկ տարիքին գեղեցկութենէն զեռ աւելի
հրաշագեղ . այնպէս մը որ Տանդէին էու-
թիւնը կը ցնցուի, արթնցնել տալով իր
մէջ հին յիշատակները : Կը տեսնուի որ
բաւական կուշտ, կամ տակաւին չէր ըմ-
պած լիթէին ջուրէն : Այդ հոգեկան յու-
զումի պահուն, ինչպէս թեւարկումի կա-
րուս մանուկը իր մօրը կը դիմէ, Աշա-
բա կերաք իր Վարպետին կը դառնայ : Այլ
ափսոս, Վիրզիլ, այն «ամենաբաղրիկ
հայրը», որուն ինքզինքը յանձնած էր,
անհետացած էր առանց նշար թողնելու :

Դասնաղի արտասուբը կ'իջնէ Տանդէհն
այտերէն, անմիսիթար՝ իր սիրելի առաջ-
նորդին կորստեանը, զոր Մաթիլտէն տես-
նելով «աւելի սուր ցափ մը պահէ այդ
քու լացդ» կ'ըսէ, «Քիչ վերջը երբոր լսես
Երանիկին ծանը յանդիմութիւնը» :

Յայտնի չէ, սակայն, և Տանդէն ալ,
որ մանրամասնութեանց մասին յոյժ ըլ-
ծախնդիր է, չէ՞ գրած - կամ իր հիացումի
մէջ մոռցած - թէ ո՛ր պահուն Վարպետը
անյայտ եղաւ: Յամենայն դէպս, առուակին
միւս կողմը նա մնաց, Պաղինուը նաւա-
զին պարագայէն ո՛չ շատ տարբեր վիճա-
կով, երբոր Ենէսաս իր մտերմին անմիի-
թար ստուերին հանդիպեցաւ, ճիշտ այն
պահուն որ Քարոն կը մօտենար երկու
այցելողները գետին միւս եզերքը փոխա-
դրելու:

Տըռվացւոց տորմիզին զեկավարին եղակելի մահուան վրայ Ենէասը արդէն աս-
տուածներուն դէմ զայլացած, և ինչպէս
ըսի Տանդէէն շատ տարբեր արխութեամբ
զինուած, յօժարամիտ իր ձեռքը երկնցու-
ցած պիտի ըլլար իր բարեկամին, անոր
ինդրանքէն յուզած, եթէ Սիրիլլան խստո-
րէն միջամտած չըլլար.

Ուստի՞ իցեն թեզ ամպարիչտ եղկը այդքան
Ո՛ Պաղինուր. մինչեւ թաղեալ դիականդ
Զիարդ կարես գու զԵւմնեայց գեւորն ժանու
Եւ ի՞բր ըզլիճն տեսանել զըստիւզեան,
Ի՞բր անցանել յայնկոյս ի գիցն անճրաման:

Այս կշտամբանքէն յետոյ, սակայն,
Արթիլան, մեղմացնելով իր ձայնին շեշտը,
կը սփռէ Պաղինուրի հոգին։ Ապասէ,
ի՞ստէ.

Քանզի զոսկերս քո ազինք շրջաբնակը
չաշտ արագեն, ազդեալք ի սաստ երկնապար:

Եւ քու յիշատակիդ շերիմ պիտի կանգնեն, հանդիսաւոր տօնախմբութեամբ, և անոնդ յաւերժական պիտի մնայ. ակնարկել ուզելով լուկանեան երկրին հրուանդանին, որ Պատինուըին անունը կը կրէ:

Միեւնոյն խմաստով, այլ աւելի ծանր

շեցտով մը, Երանիկը՝ գետին միւս եզեր-
քէն իր խօսքերը պիտի ուղղէր զինքը լբա-
նող բարեկամին, որ իրմէն նուազ հաւա-
տարիմ գտնուած էր իրենց մատղաշ տա-
րիքէն ծնած այն մաքուր սիրոյն, զոր
մանկամարդ կինը երթալով պիտի սրբաց-
նէր. մինչդեռ Տանդէն, շատ շուտ լբելով,
խարուսիկ վայելքներու հետամուտ պիտի
երթար. իր նոյն իսկ ըսածէն և երգածէն
գոնէ դատելով, հետեւաբար իրեն կը թո-
ղունք պատասխանատութիւնը, եթէ սխալ
մեկնութիւն տուած եղանք: Քանզի հան-
ճարեղ, որքան բուռն և զերզգայուն այդ
Քերթողը, որուն սիրտը ծովու նման միշտ
ալէկոծ էր, այլաբանութիւն ըսելով, ստէպ
աստուածայինը մարդկայինին հետ կը ներ-
դաշնակէ: Այնպիսի եղանակով մը որ
անոր կտնտոցէն կարելի չէ յստակ զա-
նազանել թէ երկնային սէրն է որ զինքը
կը զբաղեցնէ՝ որուն վերազանալ փա-
փաքած էր, իր վարանումները փարա-
տելու համար, թէ աշխարհիկ սէրը, որ
զինքը քերթող ըրաւ և իր մայրենի լե-
զուին դարրինը: Այն պարագայի մէջ
Ազգասիրութիւնը՝ բառին կատարեալ և
լայնիմաստ ամբողջութեամբ, Idea Na-
zionale ին պահանջած անյիշացար անձ-
նութիւնութիւնը – այն որ Վիրգիլին ամէն
մի պարբերութենէն բոցավառ կ'արտա-
յայտուի – չեղաւ Աշակերտին քնարեր-
գութեան տիրող և զլիաւոր եղանակը.
որով նշանաւոր ազգասէր Մածծինին,
Apostolato Popolare ին մէջ, 1844ին
գրուած, Տանթէի քերթուածին ընտիր
ներածութեան մէջ, փայլ մը և արժանիք
մը աւելի փափաքած էր ընծայել Փլո-
րենտիացի քերթողին: Մինչդեռ ասոր,
ամենամեծ արժանիքը եղած է, զաղղիա-
կանին հօր ազգեցութենէն ձերբազատե-
լու կարող ազգային լեզու մը ստեղծել
առհասարակ իտալացիներուն. որով կա-
րելի պիտի ըլլար, գեղարուեստականին
զուզընթաց զրական փայլուն վերածնունդ
մը բանալ, ազգային զոյացութեան սաղմը
պատրաստել. և որուն հետեւանքներէն
մին է նաեւ արդի իտալական վերածը

նունզը։ Այս պատճառաւ ջանդէին գերեզմանը, որ Հռաւեննայի մէջ կը գըտնուի, ուխտատեղի մ'է իտալացի ամէն ազգասէրի։ և անոր դէմքը, նուիրական դրօշ մը ազգային նոր մշակոյթին ծաւալումին և ապագայ ակնկալութեանց։

Ճանդէի հայրենասիրութիւնը, հետեւա-
բար, պարկեցա և անձնուէր քաղաքա-
ցիական պարտականութեան մէջ սահմա-
նավակ մնաց:

Սիրեց նա, իսկապէս, իր ծննդավայրը,
Փլորենտիան. և միմիայն անոր ներողա-
միտ գտնուեցաւ, այն ալ աստիճան մը:
Անկէ զատ ո՞չ մէկուն ինայեց. ո՞չ աշ-
խարհականին և ոչ ալ եկեղեցականին.
ո՞չ մի քաղաքի, հասարակութեան, և
մինչեւ իսկ խտալիոյ, զոր իր վարպետը
մինչեւ աստղերը բարձրացուցած էր:

Այսպիսակ գողին գաւակը
- այսինքն ծագումով ոչ Հռոմէացի մը -
Վիրզիլ՝ հօրենական ինչը երուն զրաւումին
դառնութիւնն զգալով հանդերձ, ըստէ մը
իսկ պիտի չխորհէր և փափաքէր որ գալ-
լիցի յաղթական մը գար հաստատէր
ինքնակալ կայարութիւն մը Հռոմայ սրտին
մէջ. ինչ որ, ըստ մեծանուն Մածծինին,
որքան ալ որ բարի զիտաւորութեամբ,
Տանդէն հանդուրժած պիտի ըլլար, և նոյն
իսկ առ այս աշխատած:

Վիրզիլ, Փոփոքիացիներն անգամ լատին զարձուց. վաստ առնելով զիցաբանական աւանդությանները, պատզամներուն բերնով, Դեղուէն սկսեալ, աւետելով, կրկնելով, Դժոխքին մէջ իսկ Անքիսէսի բերնով հաստատելով, անցեալն ու ապագան այդ պատկառելի ծերունոյն գուշակել տալով. մտացածին առասպելին, չեղածին անգամ մարմին զգեցնել տալով: Եւ ինչպէս չսքանչանալ Մանտուացի այդ ազնիւ և մեծ Զաւկին, որ ամենաթունդ ազգասէրն եղած է, իտալիոյ՝ որ է Մատուռնեան Երկրին: Նահանգային սելմ շրջանակէ մը շատ աւելի ընդարձակ սահմաններու կը տարածուէր անոր Ազգասիրութիւնը. ոչ միայն իտալիոյ ամբողջութեան, այլ տիեզերական. յանուն Հռոմայ

իսանձարուրքին, և Յուլիան ազգատոհմին. որոնց նախահայրը, Ենէտս, վերադառնա- լով իր նախամայր Երկրին, ծնունդ տուած էր Երկուբըն ալ:

Եւ Վիրզիլիոս չբաւականանալով Իմար-
դանոսին և Յասիոսին թուականէն, աւելի
հնագոյն, Հենոտրեան աւանդութեանց,
այսինքն Նոյի թոռներուն պիտի բարձրա-
նայ, ցոյց տալու համար որ իտալական
Երկիրը, փառքի և հնութեան մասին, ոչ
մէկ օտարի տեղից կու տայ. և ոչ մէկուն
պարտական է: Ահաւասիկ ճշմարիտ Ազ-
գասէրը:

Ճշմարտութիւնը յարգելու հասար, ուղիւ
է զուրցել, սակայն, որ Վիրագիւս բա-
րեյաջող և փառահեղ դարու մը կը հա-
մապատասխանէ: Մեծ դարերուն մեծանձն
դէմքեր կը ծնին: Մինչզեռ, Միջին Դա-
րուն պառակտումը, Տանդէ մը կընար
արտադրել, մեծ, որքան կարելի էր:

Յաւալի է, ուստի, ստորգելը որ պարագաները չնպաստեցին, նոյն իսկ արգելեցին Աշակերտին ժառանգելու իր Վարպետին վեհանձն ներողամտութիւնը, ինչպես կատարելապէս ստացած էր անորպէս կութիւնները. որպէս զի զայլոյթի յոյզութիւնները միջոցին հեռացած չըլլար հելլէն զերու միջոցին հեռացած չըլլար հելլէն դասական գեղարուեստաւորներուն արւածած ընտիր օրինակէն և անոնց ճաշակէն. որոնք բնութեան տգեղութիւններն անգամ սրբազրէին, որպէս զի միմիայն Գեղեկին և Ազնիւր զերելշնէին:

Տանդէին ի նպաստ խօսող մեղմացուցիչ
պարագաներէն կարևորագոյններն են անոր
կրած արսորը և զրկանքները, որմէ զառ
նացած զայրագին աջ ու ձախ հարուածած
է, երբեմն ալ ռամիկ բացատրութեամբ :
Այս կերպով է որ Պոլոնիացինները պիտի
որակուին գարշելի ախտաւորներ, Փիզա
քաղաք՝ նախատինք չընադ երկրին ի-
տալիոյ: Այէնան գատարկ մարդերու բը-
նակավայրը: Եւ Ճենովան, տարօրինակ
մարդերու երկիրը, զեղուն ամենալիր
բարիքներով և գարշութեամբ: «Այ Ճե-
րարիքներով և գարշութեամբ, Դժոխիքին
նովացիք, կը զոռայ Քերթողը, Դժոխիքին

յըսուներեքերորդ երգին մէջ, ինչու համար աշխարհէս չէք վտարուիր»:

Մեր այս զիտողութիւնները պէտք չէ
ոգեղութիւններ կամ թերութիւններ հա-
մարուին, այլ նուազերգութեան արտա-
ձայնութիւններ . լաւ եւս գեղանի դէմքի մը
մորթին սեւ բիծերը: Որբաններ կը փա-
փաքին ունենալ, և չունեցողները կը նը-
կարեն: Հետեւաբար, այս փոքրիկ շե-
ղութիւնները պէտք է նկատուին Աշակերտին
զերաշխարհիկ Քերթուածին պիսակները,
որոնք գեղեցկութեան փայլ մ'աւելի կ'ըն-
ծայեն անոր կոմող երկին:

8 განეტე կտնտոցը ներշնչող ոգին զա-
նազանելու լաւագոյն միջոցն է իր իսկ
վկայութեանը դիմել : Խակապէս երկու
փղձեր, կամ երկու սէր զինքը զբաղեցու-
ցած են, զինքը զբաւած :

Ահաւասիկ ինչ կերպ յայտնած է Սոր-
պոնի վարդապետներուն, վերոյիշեալ ճա-
ռախօսութեան առթիւ:

«Կը բաղդատէի իմ խօսած լեզուիս
անստուգութիւնն ու աղքատութիւնը՝ կի-
կերոնի ու Գիմոսթենի խօսած լեզունե-
րուն հարստութեան ու վսեմութեան հետ
... միջոց մը կը փնտռէի մէկի ձուլել
բոլոր խտալական բարբառները, որպէս զի
կարող ըլլամ հաստատոն և տեսողական
զիման մը վրայ դնել զայն . . . և կը
փնտռէի թէ ի՞նչ կերպով կրնամ այս մեծ
փոփոխութիւնը ընելով օրէնսդիր ըլլալ
ամբողջ ազգի մը լեզուին:

Դարուց ձայնը ինծի պատասխան տը-
ւաւ՝ թէ լեզուները բանաստեղծութեամբ
կը ձեւանան, ուստի միտքս դրի այնպիսի
գործի մը ձեռք զարնել, որուն նոյն իսկ
գիււարութիւնը ինծի քաջալեր կ'ըլլար:
Եւ ինչո՞ւ չխոստովանիմ, փառաց ընդու-
նայն փափաք մը չէր իմ սրախ վրայ
ազդեցուրին ունեցողը . քերթողութեան
արուեստին գեռ անծանօթ էի երբ Սէրբ
զիս քերթող ըբաւ » :

Միեւնոյն այդ սերե էր որ աննկուն
նկարագրի տէր այդ նշանաւոր անձը,

դեսպան, դատաւոր, քերթող և իմաստացի, կուսակցական այդ բուռն և ամենի հոգին, հեղահամբոյր և երկչու Աշակերտի վերածած, Վիրզիլիոսէն առաջնորդուած պիտի քերէր՝ Լեթէ գետին ափերուն քով, անգամ մը եւս, քերթողական յափշտակութեամբ տեսնելու այն միեւնոյն սիրական տեսիլըը զոր ունեցած էր երկար հիւանդութեան մը հիւծումի պահուն, երբ իր սիրած կնոջ մահը լսեց:

Եւ այդ տեսդին և յուսահատ վշտին մտացնորիչ նոպային, իրեն թուեցաւ որ հրեշտակները երկինք կը փոխազրէին Պէտքիչէն. «Եւ ձայն մը, — ինքն է պատմովը, — կու գար ինծի թէ գերազոյն խաղաղութեան պատճառը կը տեսնեմ: Իսկ իմ ցաւերուս մէջ ընկղմած՝ կ'աղաղակէի. Ո՛վ Պէտքիչէ, երանի զըեզ տեսնողին»:

Այդ երջանկութեան արժանանալու համար, սակայն, Տանդէն պարտաւորեալ էր լսելու՝ զիսիկոր և արտասուալից, Երանիկին յանդիմանութիւնը, լաւ եւս լքեալ կոյսի մը քաղցրիկ տրտունջը.

Պահ մ'իմ դէմքովս զինքը կանգուն քոնեցի ի'մ մանկամարդ աչքերս իրեն ցոյց տալով Ուղիղ ճամբէն զինքը տարի միատեղ: Այլ հազիւ հազ հասայ երկրորդ հասակիս Աեմին վըրան և փոխեցաւ իմ կենցալս, Հեռանալով նա ուրիշին յարեցաւ: Երբոր մարմնէն հոգեկանին վերացած Առաքինի փառքով գեղով ճոխացայ, Նուազ սիրելի զիս նա զըտաւ և հաճոյ: Եւ նա սըխալ ճամբէ ուղեց իր քայլերն, Բարիքի կեղծ պատկերնելու հետամուտ՝ Ուրոնք երբեք կատարած չեն խոստումին: Իր անկման մէջ այնքան ըստոր նա իջաւ Որ կործանեան որեարն անոր ցոյց տալէն Ուրիշ միջոց չէր մընացած փրկումի:

Ասոր համար հարկագրուեցայ այցելել Մեռելոց մուտքն և արցունքով, աղերսով Դիմել անոր՝ որ զինքն հոս վերը բերաւ, Եղծուած կ'ըլլար Ասուուծոյ վեհ տեսչութիւնն Եթէ մի ոք առանց վարձի հատուցման Եւ զզջումի դառն արտասութ թափելու, Անցնէր Լեթէն և այդ ըմպելին հաշակէր:

* * *

Երանիկին առ Վիրզիլիոս ըրած այդ դիմումէն առիթուած շարժումէն, և Արցայութեան սեմին այսցան մօտ հասնելէն յետոյ, յուսալի է որ Լատին Քերթողահօր հոգին՝ թէ իր անձնական և թէ ուրիշին արդեամբ — ըսելս այն է՝ վերոյիշեալ երեք երանաշնորհ Ցիկիններուն բարեխօսութեամբ — արդարներու շնորհուած աւելի բարեբախտ վիճակի արժանացաւ: Եւ այս՝ ոչ միայն Աշակերտը ուղիղ ճամբէն առաջնորդած ըլլալուն համար, այլ իսկապէս անոր առաքինի բարեթիչը և վարելին համար ընկերին հանդէպ տածած մարդասիրութեանը, խոնարհութեանը, ինքնազըկումին՝ իր հզօր բարեկամին Արքունիքին շըեղ վայելքներէն, որոնցմէ խոյս կու տար վերագառնալու համար մշակի և հովուական պարզ կեանքին, և այն յարատեւ մերժումին համար, վերջապէս, և հրաժարումին այն փառքերէն և պատիւներէն՝ որոնք շարունակ իր քայլերուն համար Աշակերտը մեզազրել, որ ամէն առիթով կը փութար իր հիացումը և մեծարանքը մատուցանելու իր պաշտելի Քերթողին: Եւ ինքը, Վիրզիլ, որուն համեստութիւնը չափ չունէր, չափազանցութեան հասնելու աստիճան, կ'ըսեն թէ, ժողովրդական այսպիսի խանդակառ ցոյցերու պարագային, զրեթէ ահարեկ, առաջին հանդիպած խանութին խորը կ'ապաստանի եղեր, որպէս զի մարդու չերեւայ:

Ապարզիւն փորձ, ո՛վ Մեծդ Վիրզիլ, չըսելու համար ծիծաղաշարժ, կը նմանէր բարձրաբերձ կաղնիի հասակով հսկայի մը մանուշակին տերեւներուն տակ պահւուելու ճիգեր թափելուն:

Որբան ալ որ յուսալի էր, զուրցեցի, և ամենուն բաղձալի՝ որ այդ բազմավըրդով այցելութիւններէն բարւորում մը հետեւէր իմաստուն և խոճամիտ Վարպետին կացութեանը, սակայն ասոր նկատմամբ, ինչպէս վերը ըսի, ոչ մի ակնարկութիւն՝ ըլլար նոյն իսկ Երանիկին մի քաղցր նայուածքով մը, կամ յուսահատ խօս-

բովը՝ կը գտնուի Աշակերտին գերաշխարհիկ այդ քերթուածին մէջ: Ընդհակառակն, Գժոխթին մուաքէն սկսեալ շարունակ նորանոր խոչընդուներ կը յարուցուին: և զարմանալին այն է՝ Վարպետին իսկ բերնով, վերջնական համոզումը տալով որ Վիրզիլիոսին եղած խոստամունքներուն խընդիրը Հայուն բանից կը կնուած խոստամունքներուն խընդիրը Սարեամ գործած արդարն նոյն իսկ վարձք: Զէ բաւական. զի մկրտութիւն չստացան, Որ մուծիչ դուռն է դաւանած հաւատքիդ: Խոսկ քրիստոնեայ կրօնէն առաջ ապրողներն ըստ պատշաճի զիստուած պաշտամ չեղայ՝ երբոր Վիրզիլին հասկցուցի որ սիրահարի մը չուանովը խորհեմութիւն չէր հորը իշնել, նամանաւանդ Գժոխթին խորը:

Սակայն և այնպէս, տարածամ պիտի ըլլար, Վարպետին նկատմամբ անփոյթ գտնուելուն համար Աշակերտը մեզազրել, որ դիմամբ յարուցած այդ խոչընդուներով ընթերցովը պատրաստել փափացած է, որպէս զի՝ Վարպետին բաժնուելու ատեն, իրմէն անկարելին չպահանջուի: Արդարեւ, Պէտքըլիկին ըսածին նման, եղծուած պիտի ըլլար աստուածային վերին ջեսչութեան անօրէնութիւնը, եթէ Փրկչին թուականէն առաջ վախճանակ անթական անկարելին չպահանջուի: Այսու լսելս սրտիս մեծ ցաւ պատճառեց, Ուրոնքն այդ Լիմպոսին մէջ տեսայ Յոյժ մէծարժան առկան վիճակով:

Այս տիսուր խորհրդածութենէն յետոյ իր Վարպետին կը հարցնէ եթէ իրեն այդ պարունակին մէջ ժամանելէն վերջը անկէ Փրկուղներ տեսամբ էր: Որուն Վիրզիլ պատասխանելով կ'ըսէ որ Քրիստոսի Լիմպոս իջնելէն առաջ ոչ ոք ազատեցաւ: Սակայն Տանդէն չէ աւելցուցած թէ այդ առմիւ փրկուղներէն յետոյ ուրիշներ այդ շնորհին արժանացան՝ իրեն կամ ուրիշներ արդիւնքով. որպէս զի Վիրզիլի մասին ալ ենթադրութիւն մը կարելի լինէր ընելու:

* * *

Թէ իսկապէս Վիրզիլիոս, այն սքանչելի հեթանոսը, արժանացած էր այդ աստուածատուր շնորհըին, զա՞ Բարձրեալին խորհութիւն է, անցնին: Այլ քանի որ Երբթողներու միայն տրուած ազատութեան սկզբանը արդարացաւ խորամտիլ իրեն չներուած խնդիրներու մէջ, սիրածը՝ ուղղակի Երկինք, և ատածը Գժոխթի զիստուած իսկ բերնով կը յարուցուի:

կելով, թող մեզի ալ, ուստի, աստիճան
մը ներեալ ըլլայ փաստեր գոնէ փնտու-
լու Տանդէին նոյն իսկ նախերգանքէն. եթէ
ատով հնարը պիտի ըլլայ տերեւիկ մը
աւելցնել Լատին Քերթողահօր անմահու-
թեան պսակին: Եւ վերստին Վարպետին
մասին ճառած պիտի ըլլանք, քրիստոնեայ
իմաստասէր Քերթողի մը բերնով, այս
անգամ, և Վարպետն ու Աշակերտը մի-
անգամայն յիշատակած, մին միւսով ցո-
ւառութեած:

Դժոխքին Երգերուն նախընթաց այդ
երկու զլուխները, սովորական ներածումի
մը պարունակած, թէ Երբ, ինչու, որո՞ւ
հետեւզութեամբ և այլն, տեղեկութիւն-
ներէն աւելի լուրջ և հաճելի հարց մը
կը յուզեն, այն է՝ Տանդէին երկու սի-
րելիներուն - Վիրզիլ՝ որուն ձեռակերտն
էր, և Պէտքիչէն՝ իր առաջին սէրը -
երանացումին քնարերգական դատավա-
րութիւնը: Դատ մը որ կատարեալ հըմ-
տութեամբ պիտի պաշտպանէ, ընդդիմա-
խօսին առարկութիւնները ջրելու կարող
պատճառաբանութեամբ: ի հարկին՝ պիտի
ընկըրկի ժամանակազրական սխալէ: օրի-
նակ, երբոր իր Վարպետին զուրցել կու-
տայ որ երկնաւոր կայսեր զրած օրէնք-
ներուն դէմ ԱՊՍՍԼՄԲ գտնուած էր: Մեղք
մը զոր զորձելու նիւթապէս անկարող էր
Վիրզիլ, քանի որ Փրկչին թուականէն
առաջ վախճանած էր:

Տանդէին նման, ճարտար և յանդուգն, զբչի և ձեռնարկի կարող Քերթողի մը համար, Երանիկին պարագան դժուար չէր լուծել, քանի որ քրիստոնեայ ծնած էր և մաքրակենցաղ կեանք վարած։ Կը բաւէր, ուստի, գեռածաղիկ հասակին, հազիւ 15 տարուան հասակին վախճանած այդ հրեշտականման երիտասարդուհին, երանուհիներուն մէջ դասաւորել և անոր տաւ առանձնաշնորհուած իշխանութիւն մը, ուրով պատգամաւոր հրեշտակ պիտի իջնար զնդանին մէջ։ Միեւնոյն պարագայով և զործով Քերթողը հարթած պիտի ըլլար իր Վարպետին աւելի կնճոռոտ պարագան։ Արդարեւ՝ երկնառաք պատգամ, զովեստ

և վարձատըռութեան խոստմունք ստանաւ-
էն աւելի բացայայտ և զօրագոյն ի՞նչ
իստ կարելի էր առերել Վիրզիլիոսին
լայլած՝ յաչս Երկնաւոր Դատաւորին,
գերազանցութեանը, որուն համար հոգի
մը փրկելու պաշտօնը իրեն կը յանձնը-
էր, իբրեւ արժանահաւատ և վստահելի
ուղղիչ:

Երկնային զօրութենէ մը դրդուած և
լդուած, հրեշտակները իրեն զօրավիզ ու-
նենալով, վիրագի այլ եւս պիտի յաղթա-
հարէր սանդարամետական բոլոր ընդդիմա-
լող զօրութիւններուն: Պիտի բացուին իր
սոզեւ բոլոր դռները: Յանուն վերին տես-
չութեան պիտի խօսի, հրամայէ: Խշա-
ռութիւն մը որ արդար և ընտրեալ հոգի
մը միայն կրնար տրամադրել: Դիւապետն
սնգամ առարկութիւն պիտի չյարուցանէ
ոյդ անսովոր այցելութեան և իրը սան-
դուի ծառայէ, որպէս զի Դժոխցին խորէն
գուրս ելլեն: Նոյն զօրութեամբ պիտի
արունակէ Քաւարանն այցելել, ուր ոչ
ի դժոխցին մշտնջենական հուրին դա-
ռապարտուած մը այցելած էր, իրմէն ա-
ռաջ: Եւ զարմանալին այն է որ Աշ-
կերտին հետ, Վարպետն ալ մահացու
մեղքերուն վերջին արատները սրբող կը-
ռակէն պիտի անցնի: Այնպէս մը որ Ար-
քայութեան նախադուռին քով միեւնոյն
ստիճանով քաւուած և մաքրուած կը-
ասանին երկուցն ալ: Աս տարբերութեամբ

Աշակերտը կ'արտօնուի լեթէն անց-
սելու, որովհետեւ ստացած էր մկրտու-
թիւնը, որ մորթիչ դուռնէ է։ Իսկ Վարպետը
լը մնայ, կամ կանգ կ'առնէ, չի գիտ-
ուիր ո՞ւր։ Այլաբանօրէն՝ Քերթողը ա-
սացինազարդ հեթանոսին վիճակին որո-
ումը կը թողու արդարակորով Երկնաւոր
Արքային զթութեան։ Նա միայն կրնայ-
նջել արժանն ու անարժանը։ Եւ Տան-
էն արտասուաթոր կ'ափսոսայ մարդկա-
յին ապիկարութեան վրայ։
Ասոնց են Վիրգիլիոսին երանացումին
գատավարութեան ընդհանուր գծերը։ Այլ
որպէս զի ինքնաբերաբար ստանձնած այս
ոգնիւ զատը օրինաւոր ընթանար և քրիս-

տոնէաբար վերջանար, պէտք էր որ Վիր-
գիլիոս սկսէր, նախ և առաջ հրաժարիւ
կեղծ ու պատիր իրեն պաշտած աստուած-
ներէն՝ որոնց մասին արդէն տարակոյսներ
յայտնած էր Ենէականին մէջ: Մասնա-
ւորապէս Հեկտորի մարալնկերին, Միսենի
մահը նկարագրած պահուն. այն մարտա-
հրաւեր Միսենը որ Ենէասին ալ համիարդը
եղած էր:

Այլ անխորհուրդ հարեալ նա զփողըն զարդիս
Ծզիսեցեմորթըն խորամէջ ընդ ալիս.
Հրաւէր երգովն առնելով դից առ ի մարտ,
Յայնժամ Տրիտոն, թէ Հաւատալ նիկ Պարս,
Կախանձընդէմ նըմին յալիս խորասոյզ
Ընդ փրփրագէզ ժայռիցն ընդ մէջ զայրն ընկ-
լոյդ:

ԵՆԼԱԿԱՆ. զիրք Զ. (տող 260)

Հետեւաբար հնարագիւտ Աշակերտը,
նախերգաննըին մէջ, Վիրգիլոսի կենսա-
գրութեան վերաբերեալ եռասողներուն մէջ
անոր ըսել կու տայ.

Յուլիոսին օրով ծընայ, թէեւ ուշ,
Եւ բարեսիրս Օգոստոսին ժամանակ
Հռոմ ապրեցայ՝ կեղծ ու պատիր դից ատեն:

Ասով Վիրզիւ կ'ընդունէր իր մօլորումը։
Պիտի յաջորդէ, այլաբանական ոճով, ա-
նոր հաւատոյ խոստովանութիւնը, երբոր
Տանդէին կը հարցնէ թէ ինչո՞ւ անցաւոր
Վայելքներուն կը վերադառնար, և կը
յապագէր ելլելու այն բարձունքը, որ
մշտատեւ և ճշմարիտ երջանկութեան աղ-
բերակն է։

Այլ դուն ինչո՞ւ չես ելլել լեռն հեշտաէտ
Որ է պատճառ, ըսկիզբն ամէն բերկութեան.

Եւ Վիրգիլիոսին վիշտ է որ արժանի
չեր այդ երանութեան, երբոր կը յայտնէ
իր Աշակերտին որ մինչեւ մէկ որոշ կէտ
մը իրեն արտօնուած էր զինքը առաջնոր-
դելու, այսինքն Երկնաքաղաքին սեմը,
ուր հասնելուն՝ Երանիկին պիտի յանձնէր՝
չոգի, առ այս, վստահ, քան զիս և արժան:

Հոգի, առ այս, վստահ, քան ու

Կը մնար Վիրզիլիսոսին, ի խորոց սրտի
զղալ տալ, և Ա. Եփրեմի հառաջանքով՝
այլաբանօրէն, «Ընկալ, Տէր, զգչջումն
խոստովանութեան իմոյ», ըսել տալ.
«Երկնաւոր Արքայ, քաւեա զիս զմեղա-
ւորս, զի մեղայ և անկայ ի խորս մոլո-
րութեան»:

Քրիստոնեայ զգացումներ, որոնք Տան-
ղէն հետեւեալ եռատողներով յայտնել կու-
տայ իր Վարպետին.

Քանզի Այս որ վերը կ'իշխէ ինքնակալ՝
Որուն կարգած օրէնքին գէմ հետոեցի,
Իր քաղքին մէջ չ'ուզեր ինծմով մոնայ մարդ։
Հո՞ն կը տիրէ, կը հրամայէ ամէն կողմ։
Հո՞ն իր քաղպան ու բարձըր զահ. երանի՛
Անոր՝ զոր նա արժան կ'ընտրէ այդ տեղույն։

Ահաւասիկ ինչ հնարքով, մեզմէ վեց
դար առաջ, Տանդէն՝ իր այդ նախերգան-
ցով, փափացած էր և յաջողած էր Վար-
պետին անմահ Քերթողի դափնեպսակը
երկրորդ և մշտատեւ լուսապսակով մը
շրջանակել: Բնականաբար, այս դատա-
վարութիւնը Փլորենտիացի Քերթողին ըդ-
ձալի առիթը պիտի ընծայէր - հանճարը՝
ի յարգանս հանճարին - զվիրգիլ հոչա-
կելու բոլոր քերթողներուն ներշնչման
աղբերակը՝ որուն ինքն ալ դիմած էր:

Արդարեւ Տանզէի գերաշխարհիկ Քեր-
թուածին առաջին մասին պարունակած
կարեւոր անցըբը, մեծաւ մասամբ կը
հանդիպինք Ենէականին Զ. Երգին մէջ,
ուր ազնուակիրթ Մանտուացին կը գե-
րազանցէ երանգապնակի ճոխութեամբ և
վրձինի ճարտար մարզանցով, որքան նիւ-
թերու ընտրութեամբ և ազնուութեամբ :
Հո՞ն ամէն տող մէկ էջ կ'արժէ. մէն մի
հատուած՝ մի պատկեր։ Յարաշար պատ-
կերներ են, մին միւսէն գեղանկար, որոնք
կը յաջորդեն՝ արագ այլ որոշ, շար-
ժանկարի մը լուսաթաղանթին նման։ Բար-
ձրաթոփչ այսպիսի ճախրանցով, արուեստն
ու ճաշակը, հայրենասէր ոգիէն վառեալ,
յաղթահակել կու տան լատին գրչին, հա-

մազօր Հելենին՝ այն որ Արէլէսը ան-
մահացուց:

Այս համազօր թոփչին վկայութիւնը
կը ստանանք քաջահմուտ հայ թարգման-
չէն՝ դեռ. Հիւրմիւղեան՝ Ենէականի նե-
րածումին մէջ, ուր յետ յիշելու նմանու-
թիւնները թէոկրիտէսի և Հեսիոդոսի հետ,
կը հարցնէ թէ Վիրզիլ արգեօր կրցաւ
յաղթել Հոմերի. ու կու տայ հուսկ իր
համեստ եղրակացութիւնը:

« Այլ ընդ կուինտիլեայ խստովանելի
է զի ի միումն յաղթեն հանճար և բնու-
թիւն. իսկ ի միւսումն արուեստ և կիրթ
ախորժանք »:

Որպիսի՛ վերջով ալ յանզի այդ հը-
մուտներուն բաղդատական կշիռը, և ո՞ր-
քան ալ որ այդ երկու դիւցազներգու-
թիւնները դէմ առ դէմ, Հերակլէսի
կանգնած կոթողներուն նման փառապանձ
կանգնին, հարց մը, սակայն, մաքերը
շարունակ պղտորող, պիտի մնայ, զոր
անաչառ Պատմութիւնը, Քրիստոսէ 663
տարի առաջ, յուզած է, Արքիլոկոս յոյն
ժամանակազրողին բերնով։

Տրովայի հրկիզումին յաջորդող հինգ
դարու ժամանակամիջոցին մէջ ՈՒԹԸ
տարբեր Հոմերոսներ կը յիշատակուին։

Արքիլոկոս՝ մի առ մի, կը նշանակէ
անուններովն ու ծագումներով, այս ութն
ալ. որոնց մէջ նշանաւոր կը փայլին ա-
ռաջինը, Զմիւռնիացին, ժամանակակից
Տրովայի պատերազմին, ըստ այլոց, անկէ
180 տարի յետոյ ապրած։ Եւ վերջինը՝
Արքիլոկոսի ժամանակակից, Մէոնեան
աշխարհէն, հոչակաւոր և սքանչելի։ այն
որ Հելէն լեզուի քերականութիւնը կա-
նոնաւորեց և յունական աթութայքը գե-
ղապատշաճ բարեկարգեց։ Հետեւարար Յու-
նաց Ս. Մեսրոպը կրնայ նկատուիլ։

« *Ei sic PRIMO, quod quiajէ Յոյն ժա-
մանակազրող,* che desse preceutto
della grammatica: scrivendo e fa-
vellando ognuno peravanti, secondo
il suo naturale. Il che accettò eti-
andio l'Italia, la quale è anco detta
Magna Grecia».

Արդ այս որը Հոմերներէն որո՛ւ պիտի
ընծայուի « ո՞րքան դարերը հեռանան և
աշխարհս ծերանայ » ընդհանուր Մարդ-
կութեան հիացումն ու մեծարանը։

Մինչդեռ Վիրզիլիոսի պարագան, որոշ
է, պատմական ու անվիճելի։ Պուրլիոս
Մարտի Վիրզիլիոս կամ Վիրզիլիոս։
Անգամ մը ծնաւ և նմանը դժուարաւ պիտի
ծնի։ Ահաւասիկ Լատին Քերթողին դրա-
կան, շօշափելի, անհերքելի, պատմական
գերազանցութիւնը, որ տարակոյս և վա-
րանում չի հանդուրժեր։

Ինքն ալ հետեւած է իրմէ նախորդնե-
րուն, ինչպէս վերեւ յիշատակուեցաւ։ Ինք
իր բերնով կը վկայէ հին արուեստին ներ-
շնչան աղբերակին դիմած լինելը. և թէ
Ազրեան երգով կը փափաքէր քնարերգել
Սատուռնեան Երկրին գեղն ու արգաւան-
դութիւնը։

Սակայն Վիրզիլ այն մոգական հալոցն
է ուր որ և իցէ փոխառու տարր իր ծա-
գումին նախաւոր զրոշմը կը կորսնցնէ,
որպէս զի բոլորն ալ միահաղոյն դուրս
ելլեն, մի՛ միայն մէկ զրոշմ կրելով, զե-
րազանցող. այն է՝ Վիրզիլեանը։

Հիմնապէս փոխակերպիչ հալումի և
ծովումի մոգական այս զաղտնիքը Վար-
պետը յաջողած էր հաղորդելու իր Աշ-
կերտին, որով այս վերջինս ալ նշանա-
ւոր պիտի հանդիսանար, նամանաւանդ
Արքայութեան երգին մէջ։

Վարպետն ու Աշակերտը, այդ օրէնի
վեր, այլեւս անբաժան, աւանդական պաշ-
տամունքի նման, զարերուն հետ կ'ըն-
թանան, երկութիւն դափնէպսակները իրա-
րու մէջ ընդելուզեալ։

Վիրզիլիոսով կը բացուի, պաշտօնապէս,
Լատին զրականութեան Վիրածնունդը, ինչ
որ Մելեսածին Հոմերը դարեր առաջ բա-
ցած էր Հելէնականին. ինչպէս Ցանդէն
պիտի բանար իտալականին։

Գրոֆ. Լեռոն Կիհրեղեսն

(Վերջ «Վարպետն ու Աշակերտ»ին)

ՉՆՈՐՀԱԿԱԼՈՒԹԵԱՄԲ ՍՏԱՑԱԾ ԵՆՔ

ՓՕՍԵԱՆ Հ. ՅԱԿՈԲ Ֆ. Վ. - Գերեզմանա-
տում կարողիկ Հայոց Կ. Պոլսոյ. Ականրկ
մը նախնի և արդի գերեզմանատան վայրերուն
վրայ. շիրիմներու՝ գամբարաններուն յիշատա-
վրայ. 1931: Էջ 272:

Ա.Ա.ԹՕՆ Ե. Գ. - Պոլսոյ 1860ի և Գահի-
րէ 1906ի բարեգործականներուն ծնունդը և
պատմութիւնը։ Տպ. Հայ Դպրոց. Պընէէն և
Ժընէէ 1931: Էջ 118:

(ԳԱՐԱԳԱՇԵԱՆ) ՍԵԿՑԻՈՆԻՑԵԱՆ ԹՈՎՄԱՆ
- Ազգին Վարիչները. Բ. մաս. Տպ. «Սահակ
Մհորով», Գահիրէ 1930: Գին 5 Ե. Գ.

Հր. Իրազի Հայոց Առաջնորդարանիկ. - Օ-
րէնք Հայ Կուսաւորչական (Օրթուօքս) համայն-
քի Հարիսն. 1931. Բաղդատ: Էջ 18:
Գին 8 Անա:

ABBÉ D. KAJETANOWICZ. — La ca-
thédrale arménienne de Lwów et son en-
tourage : Guide. (Trad. par B. et G. Keu-
prulian). Lwów, 1931. Էջ 30:

ՍԻՄՈՆ ԳԱԲԱՄԱՆԱՆ. — Գրպանի Տարե-
ցոյց, 1932, ԺԳ տարի: Տպ. Կիւթէմպէրկ. Կ.
Պոլսոյ: Գին 10 դրուչ:

ՊԱՏԱՆԻԵԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆԸ ԹԻՒ 9-14
Հրատ. «Սահակ - Մերուս» տպագրատան

Թիւ 9. Զարլս Տիփլնդ. — Սմայկ. Թարգմ.
Լեռոն Պ. Գալէմքեարեան: Էջ 28:

Թիւ 10. Տոլստոյ Լեռոն. — Մարգիկ ինչո՞վ
կ'արպին. Թարգմ. Լ. Տ. Գ.: Էջ 32:

Թիւ 11. Օկիլը. Քրանսական աւանդապէս:

պատկերազարդ: Էջ 27:

Թիւ 12. Թիսէսո և Լաբիւրինթոսի վիշապը.

Թարգմ. Լեռոն Պ. Գալէմքեարեան: Էջ 24:

Թիւ 13. (Բ. շալք. թ. 1). Լինչի Արարատի
վերկը. Էջ 23:

» 14. (») 2. Էվերէսթ. ինչպէս
կը փորձեն մազցիլ (երկրախուզական և այլն
պատմուածքներ). Էջ 24-48:

Բաժանորդագրուրիւն 12 թիւ 10 Ե. Գ.
Հատը ձեւրի 1 Ե. Գ.

ԼՈՅԾ ՏԵՍԱԲ

ՕՐԱՑՈՅՑՑ ԵՒ ԳՈՒՇԱԿ ՕԴՈՑ

ՆԱՀԱՆՁ ԹՈՒԱԿԱՆԻՒՆ
ՔՐԻՍՏՈՍՈՒ

1932

ԹՈՒԻՒ ՀԱՅՈՑ
Ո. Զ. Զ. Ա. - Ո. Զ. Զ. Բ.

(ՃՀԶ - 176րդ տարի) — Գին թղթակազմ Ֆլ. Գ. 0.50

Խառարակ 1.իր	
» 2. Հայոց գունադրութեան մէծապէս	0.20
» 3. Հայոց գունադրութեան մէծապէս	0.35
» 4. Հայոց գունադրութեան մէծապէս	3 -
» 5. Հայոց գունադրութեան մէծապէս	3 -
» 6. Հայոց գունադրութեան մէծապէս	3 -
» 7. Հայոց գունադրութեան մէծապէս	3 -
» 8. Հայոց գունադրութեան մէծապէս	3 -
» 9. Հայոց գունադրութեան մէծապէս	0.20
» 10. Հայոց գունադրութեան մէծապէս	3 -
» 11. Հայոց գունադրութեան մէծապէս	15 -
» 12. Հայոց գունադրութեան մէծապէս	3 50
» 13. Հայոց գունադրութեան մէծապէս	5 -